

points out that such element of the empathy culture structure as a factor of motivation is characterized by empathy ability, identification, empathy attitudes between relations with younger students.

So, the future primary school teacher's empathy culture as a phenomenon has its own dynamics of change. Specific features of an empathy culture, from our point of view, are pronounced by social environment students as a complex of various social and psychological factors. Our future research will be devoted to the factors, extent and nature of their influence on the the empathy culture formation and development.

АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ СПІЛКУВАННЯ

УДК 159. 922
Яницька О.Ю.,
Іванюта О. В.

У статті розкриваються актуальні проблеми формування та зміцнення авторитету викладача: зменшення психологічної дистанції зі студентами; підвищення загальної культури та інтелігентності викладача; розширення знань з педагогіки та психології вищої школи; впевненість у важливості проблем, які розв'язуються під час лекційних занять, і встановлення безпосереднього контакту з аудиторією (розмовна манера викладу, доброзичливе ставлення до запитань студентів під час лекцій тощо), відсутність вікової та професійної деформації. У статті аналізуються результати анкетування викладачів та студентів.

Ключові слова: авторитет, спілкування, ідеал, психологічна дистанція, мимовільне наслідування, професійна деформація.

The article deals with the determination of the visual thinking place and role in the system of cognitive activity. Thus, the different classifications of thinking are analyzed: cognitive development as a triad; the development of thinking, which is considered in the classical psychology; the parallel development of different kinds of thinking, etc. Visual thinking is regarded as the highest level of the development of mental activity visual forms. The auther emphasizes that one of the most significant indicators of the formed productive thinking is the interaction of visual, verbal and logical components at a high level development of each of them.

Key words: thinking, visual and active thinking, figurative thinking, visual and figurative thinking, verbal and logical thinking, productive thinking, visual thinking, creativity, update of images.

Посиленню впливу на аудиторію сприяє авторитет викладача. Однак, авторитетний викладач не повинен сподіватися лише на вплив своєї ролівої

позиції. Авторитет необхідно зміцнювати та підтримувати різними науково-обгрутованими психолого-педагогічними шляхами.

Мета дослідження – виявити найбільш актуальні проблеми формування та зміцнення авторитету викладача вузу.

Становлення педагога – це в першу чергу формування його як особистості і лише потім – як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності. Діяльність педагога різнобічна, гуманна і змістовна, вона потребує ґрунтовної підготовленості і має багато вимірів.

Одне з найважливіших значень в оцінці педагога має авторитет викладача, як одне із складових ознак професійного педагога. Авторитет викладача – це інтегральна характеристика його професійної, педагогічної та особистісної значущості в колективі, яка виявляється через взаємини з колегами та студентами та впливає на ефективність навчально-виховного процесу. До того ж, слід зазначити, що в умовах трансформації суспільства переважає авторитет особистості.

За сучасних умов для кожного викладача є можливість стати носієм авторитету. Важливу роль має відіграти власний, особистісний потенціал конкретної людини: спосіб мислення, особистісне сприймання суспільних вимог і нормотворень, стиль поведінки, воля, обов'язки, інтерес, бажання тощо.

Авторитет викладача ВНЗ пов'язаний із властивостями, рисами самої особистості, зокрема її цінностями, ціннісними орієнтаціями. Він становить той особливий, єдино можливий простір морально-практичних вчинків індивіда, де останній, власне, й життєдіє відповідально чи безвідповідально.

Авторитет як соціальна якість і механізм соціальної взаємодії, як система «вплив – підпорядкування» в навчально-виховному процесі створює підґрунтя для морального самовизначення, особистісного саморозвитку та самопрезентації свідомого студента.

Спілкування викладача на лекціях і практичних заняттях має свої особливості. Воно докорінно відрізняється від спілкування в ролі куратора. Його специфіка – в значній монологічності. Така форма взаємодії досить обмежена. У такому випадку для посилення впливу на аудиторію надзвичайно важливим є авторитет викладача. Коли студент іде на лекцію авторитетного викладача, в нього вже існує певне налаштування, яке підсилює інтерес до предмету та підтримує стійкість уваги протягом лекцій. Звичайно, це не означає, що авторитетний викладач не повинен долати пасивність аудиторії, різними способами залучати її до активного обговорення навчального матеріалу.

Ще в працях Платона, Арістотеля, у доктрині конфуціанства проглядається природа авторитетних відносин. Перший досвід наукового підходу до суті авторитету знаходимо у творах німецьких учених Г.В. Гегеля, Ф. Ніцше, Ф. Енгельса, М. Вебера, Г.-Х. Гадамера, М. Шелера, Ю. Хабермаса та ін.

Сучасні дослідження [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8] свідчать про зміни в уявленні людей про авторитетного викладача: збільшується частка особистих зусиль у підтримці авторитету та зменшується вклад в авторитет ролівої позиції. Не слід розраховувати на те, що саме положення викладача вузу повністю визначає його вплив на студентів. Марно деякі викладачі сподіваються лише на вплив ролівої позиції, і тому не прикладають зусиль для становлення, зміцнення та підтримки свого авторитету.

Найбільш простою, поширеною формою впливу авторитету особистості є мимовільне наслідування [7]. Така рольова позиція хороша, проте дуже гірке розчарування тоді, коли студент раптом починає усвідомлювати, що авторитетний викладач чомусь не досконалий. Це покладає на викладача особливу відповідальність, адже бути ідеальним надзвичайно важко. Наслідування пов'язане з інтуїтивним цілісним сприйняттям всієї людини, з її зовнішніми і внутрішніми якостями. Голос, жести, манери ніби фіксуються, і цей образ неусвідомлено керує поведінкою того, хто наслідує. Такий персоніфікований спосіб подачі ідеалу у вигляді образу в деякій мірі недосконалий. Лише усвідомлення і називання якостей авторитетного викладача і використовуваних ним методів і прийомів сприяють надалі не лише продуктивному впровадженню їх у власну практику, але і творчому виконанню та розвитку.

Зміна установок людини може відбуватися трьома способами: шляхом інтеріоризації (засвоєння), ідентифікації (наслідування) і зовнішньої покори. Причому найбільш вагома зміна відбувається при інтеріоризації, коли думка авторитетної людини включається у систему цінностей, стаючи особистою думкою людини.

Встановленню безпосереднього контакту з аудиторією сприяє розмовна манера викладу (а не монотонне читання конспекту) і доброзичливе ставлення до питань, що задаються в ході лекції. Перетворюючи відповіді на них у взаємний обмін думками, викладач може активізувати інтерес аудиторії і тим самим полегшує засвоєння знань. На жаль, відсутність відповідних підручників і друкарських конспектів лекцій інколи ускладнює налагодження такого психологічного контакту, оскільки студенти посилено конспектують висловлювані відомості, не намагаючись навіть їх розуміти, а лектор бачить перед собою роботів, що строчать, з якими неможливо встановити емоційний контакт. Коли студент отримує перед початком лекції опорний конспект, (багато наших викладачів є авторами підручників з грифом МОНМС України) лектор має достатньо часу для відповідей на питання, це підвищує активність студентів і дозволяє зберегти живаве спілкування на лекції.

Істинний вклад у майстерність викладача вносить дослідницький підхід до проблеми і залучення студентів у процес активної розумової праці. Манера викладу, коли викладач йде ніби поряд із слухачами і трохи попереду, надаючи їм можливість передбачити хід аргументації, створює ефект співучасті, підвищує їх упевненість в собі і зміцнює мотивацію до засвоєння знань. Вказаний спосіб викладу базується на довірі до самостійного мислення студентів, стимулює їх розумову діяльність. Дієвість такого прийому подачі матеріалу підсилює використання персоніфікованої форми, коли лектор підносить інформацію не лише як загальноновизнану в науці, але і як надбання свого особистого наукового досвіду. Такий спосіб викладу зближує, полегшує спілкування, сприяє налагодженню емоційних контактів з аудиторією.

Авторитет викладача тісно пов'язаний з його особистою участю в науково-дослідній роботі. Наведене в роботі Н. В. Кузьміної [6] порівняння рейтингу і сомоцінки викладачів показало, що викладачі з переважною науковою спрямованістю мають тенденцію акцентувати на проблемах, які вони науково розробляють, тим самим перетворюючи спільні курси на спеціальні, а викладачі з вузькопедагогічною спрямованістю поступово втрачають інте-

рес до спеціальної літератури і тому недостатньо володіють сучасними науковими даними.

Є така залежність: чим більш піднесені ідеали людини, то масштабніша особистість та яскравіший зміст її життя, вимогливіша вона до себе і вищий авторитет. Авторитетний викладач викликає в багатьох студентів бажання брати з нього приклад. Вони запозичують його думки, ставлення до праці, навіть деякі манери поведінки (неусвідомлене наслідування). Авторитетний викладач (і куратор) є також важливим чинником формування студентського колективу і виховання кожного студента. Коли викладач по-справжньому авторитетний, будь-яка його сувора оцінка не принижує студента, а викликає в нього бажання усунути власні хиби, виправити помилки. Якщо висока оцінка чесно відпрацьована в авторитетного викладача, вона підвищує самооцінку студента, а отримані ним знання стають вагомішими. В авторитетного викладача і вчитися цікавіше.

Від викладачів потрібні безперервні зусилля не лише для створення і зміцнення, але і для утримання свого авторитету серед студентів, тому такі дії, що здатні його порушити, вони повинні ретельно контролювати. Так, безконтрольне повторення однотипних повідомлень, однієї і тієї ж інформації веде до перенасичення такого стану, при якому настає різке зниження здатності людей до сприйняття, виникає роздратування проти «словесної жуйки», падає довіра до інформації, що повідомляється.

На жаль, досвідчені викладачі схильні до вікової і професійної деформації. Її вияви різні. Вікова деформація може виражатися в переконанні, що і тепер найкраще навчати інших так, як колись навчали їх самих. Педагоги забувають, що з тих пір, як вони вчилися, минуло багато років. За цей час змінилися не лише знання, але і форми і методи їх викладання, а зрілому викладачеві, як і кожній людині, здається, що сприйняте в молодості — це найправильніше, найпотрібніше, найкорисніше. Тому він схильний триматися за старі методи і насторожено, а нерідко і вороже, сприймає нові способи навчання, адже володіння ними вимагає від нього додаткових зусиль. Крім того, вікова деформація може виявитися в прагненні викладача формувати кожного студента з своїм образом і подобою, не усвідомлюючи той факт, що він став викладачем саме тому, що був одним з найкращих студентів. Тепер він ставить перед студентами підвищені вимоги, чекаючи від кожного прояву тих же здібностей, якими сам володів у його віці. Виявляється вікова деформація і в тому, що старші викладачі, маючи власних дітей студентського віку, нерідко переносять спосіб взаємодії з ними на своїх учнів, поводяться з ними, як з дітьми. Це може розглядатися студентами, що вважають себе дорослими людьми, як недостатньо тактовна поведінка.

Професійна деформація може виникати як наслідок тиску повторюваності — необхідності багаторазового відтворення одного і того ж курсу лекцій, практичних або лабораторних занять. У цьому випадку спостерігається виникнення мовних стереотипів, що і веде до «закостеніння» курсу. Такий відпрацьований курс читати викладачеві легко, оскільки він весь керується автоматично, водночас він нецікавий, і у самого викладача знижується повага до самого себе, падає самооцінка і зростає тривожність. Емоційна привабливість педагогічної праці у зв'язку з цим може знижуватися, що інколи приводить до

втрата майстерності. Для того, щоб уникнути деформуючого впливу багаторазового повторення одних і тих же відповідей, на консультаціях перед іспитами можна використовувати консультації в режимі телекомунікації. Вони надають допомогу в період підготовки до іспитів, наприклад, їх активно використовують викладачі нашого університету.

Для попередження симптомів професійної деформації корисно не лише щороку оновлювати зміст або форму викладу матеріалу, але і регулярно використовувати особливу форму викладу матеріалу, особливу форму зворотнього зв'язку з аудиторією – рейтинг. Рейтинг – це оцінка якості роботи викладача студентами.

З метою виявлення актуальних проблем формування та зміцнення авторитету викладача вузу ми провели анкетування, в якому взяли участь 300 викладачів університету.

Питання анкети:

1. Які дії викладачів можуть:
 - а) сприяти підвищенню авторитету;
 - б) сприяти зменшенню або втраті авторитету;
2. Які якості викладача сприяють зростанню його авторитету?
3. Як змінилося уявлення про ідеального викладача під час вашої роботи в університеті?
4. Які об'єктивні труднощі в зростанні авторитету викладача Ви могли б відмітити?

Аналіз отриманих результатів показав, що більшість викладачів розуміє зв'язок між рівнем свого авторитету та продуктивністю роботи. Відповідаючи на запитання про якості авторитетного викладача, колеги досить повно перерахували особистісні та професіональні якості, усвідомлюючи необхідність при спілкуванні зі студентами.

Респонденти відзначили, що їм легше писати про властивості, аніж про вчинки. Таким чином, відповідаючи на запитання, які саме якості сприяють підвищенню авторитету викладачів, лише небагато опитуваних можуть трансформувати навіть названі, тобто усвідомлені якості у конкретні вчинки. Створюються враження, що така ситуація – одна із наслідків недостатнього використання активних форм навчання.

Під час відповіді на питання про ідеал викладача всі розділилися на дві групи. До першої увійшли викладачі, що мали стаж роботи до 10 років. Більшість з них (68 %) вважала, що ідеал викладача не змінився з часу їх навчання. Їх старші товариші (друга група – із стажем 10-30 років) в переважній більшості випадків (81 %) відзначили, що їх ідеал змінився. Фіксуючи ці зміни, вони виділили наступні позитивні і негативні моменти. Позитивним, на їх думку, є зменшення психологічної дистанції між викладачем і студентом, виникнення тісніших, «безпосередніх форм спілкування». Негативним визнано зниження загального світогляду і інтелігентності викладача. Цікаво відзначити, що приблизно 11 % опитаних, відповідаючи на це питання, не перерахували ніяких властивостей і якостей ідеального викладача, а просто посилалися на високий ідеал, який вони наслідують все життя, називаючи прізвище викладача, у якого вони вчилися у вузі і який став для них втіленням ідеалу.

Відповідаючи на запитання про об'єктивні труднощі посилення авторитету вищої школи, 6 % викладачів відмітили недостатню кількість знань із психології та педагогіки, необізнаність із новітніми способами і методами викладання у вузах – 7 %. Низьку мотивацію зростання лекторської майстерності викладача визнали 28 % респондентів. Тому звернемося до розгляду того, яка поведінка очікується від людини в ролі викладача вузу, тобто які спільні норми визначають сподівання по відношенню до його вчинків, і які форми поведінки в цій ролі протипоказані, тобто порушують позитивне уявлення про нього як добросовісного викладача, руйнуючи його авторитет. Роботи психологів і соціологів дали змогу виявити ряд таких якостей.

Перш за все, це – безумовна відповідність слова і діла. Коли безвідповідальний щодо своїх обов'язків викладач грамотно висловлює думки про порядність, розмовляє про відповідальне ставлення до праці, він викликає у слухачів спектицизм, втрату віри в силу високих слів і сприяє їх суспільній пасивності.

Для проведення рейтингу викладачів студентам роздаються анкети із запитаннями, які потребують відповіді. Ось декілька питань з такої анкети: 1. Чи вважаєте Ви, що ваш викладач добре знає свій предмет?; 2. Чи вважаєте Ви, що свій предмет він знає, але не уміє висловлювати? Після опрацювання анкети узагальнені не персоналізовані результати повідомляються тільки самому викладачеві. Такий зворотній зв'язок дозволяє не лише підтримувати викладання на певному рівні, але безперервно удосконалювати лекторську майстерність.

Узагальнений портрет авторитетного викладача (за відгуком студентів):

- високий загальний інтелектуальний рівень, широка ерудиція і глибокі знання своєї науки;

- підвищена інтелектуально-творча, громадянська, політична та інша активність;

- моральна культура, інтелігентність, здібність до емоційного співробітництва;

- здатність брати на себе відповідальність, коли виникають якісь педагогічні проблеми;

- професійна чесність і людська совість.

Студенти ставлять такі вимоги до своїх викладачів:

- педагогічний такт, чуйність;

- професійні якості в діяльності й поведінці;

- об'єктивність і справедливість в оцінюванні.

Студенти знаходять моральне виправдання високої вимогливості до них викладача за умови, якщо він вимогливий до самого себе. Через недотримання цієї умови у студентів буває надмірно критичне ставлення до окремих викладачів, нерозуміння їхніх слабкостей і хиб, неприйняття їхніх вимог. Хибний авторитет викладача – це авторитет пригнічення, придушення; авторитет відстані; авторитет педантизму; авторитет резонерства; авторитет лібералізму; авторитет байдужості.

У роботі зі студентами ВНЗ треба вказувати, які риси цілком непридатні для викладача:

- відсутність взаємоповаги;

- невміння спілкуватися, нездатність будувати з дітьми стосунки на основі взаємоповаги;

- безтактність;

- безініціативність;

- пасивна настанова, що викладачі «повинні» та ін.

Таким чином, викладач повинен постійно підвищувати свій авторитет, використовуючи психолого-педагогічні знання та вміння.

Для усвідомлення рівня особистісного авторитету пропонуємо відповісти самому собі на такі запитання: що людям подобається в мені? Хто (що) є для мене авторитетом? Що я знаю про своїх студентів колишніх учнів? Якими з них можна пишатися і чого? Які проекти навчання та виховання студентів розробив (розробила) і запропонував (запропонувала) останнім часом? Що я вмію і чого можу навчити студентів, у тому числі в позанавчальний час? Чи є моє прізвище з-поміж авторів освітянської преси? Які роки в педагогічній діяльності є для мене «зоряними», пам'ятними? Чим? Який «прорив» я можу зробити у своїй педагогічній діяльності (у методиці навчання, в теорії та практиці виховання)? У чому і як визнають мене колеги по роботі? Наскільки я наділений (наділена) почуттям міри? Чи вистачає мені гарного смаку? Чи доводилося мені у присутності студентів визнавати свої помилки?

Пригадайте випадки, коли Ви відчували емоційний шок у ході спілкування зі студентами? Що було причиною? Який вихід Ви знайшли? Чи так і не знайшли?

Досвідчені викладачі, як правило, дотримуються таких сентенцій:

- щоб стати успішним, помітним, не слід боятися змінити себе;

- «все» (багатослів'я знижує авторитет);

- успіх визначається не стільки працелюбністю, скільки ефективністю роботи;

- без чіткого уявлення про результат неможливо знайти засоби його досягнення; свою персону слід сприймати з гумором; неможливо здобути авторитет назавжди. Авторитет виборюється щоденно.

До резервів нарощування професіоналізму, який становитиме фундамент, основу авторитету, можна віднести: самоосвіту, вивчення найкращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, належну інформаційну культуру (доступ до Інтернету, надання експрес-інформації тощо; ознайомлення з існуючими і створення особистих новітніх технологій навчання та виховання студентів; участь у громадському, громадсько-політичному житті країни; оволодіння іноземною мовою, що дасть змогу широко ознайомитися з матеріалами за фахом тощо.

Давноочікуваною потребою викладачів ВНЗ є розроблення методичних рекомендацій: оцінки професіоналізму в ході атестації, самооцінки; винайдення форм і методів стимулювання професіоналізму, прояву ініціативи, створення цікавих прагматичних проектів; узагальнення досвіду чинних традицій у педагогічних колективах, демонстрування кар'єрного зростання викладачів ВНЗ.

Ми розглядаємо авторитет як ознаку, як форму й результат соціальної взаємодії, як соціальний регулятор у соціумі. Він є мотиватором і регулятором міжіндивідуальних відносин.

Доцільно, на наш погляд, розглянути передумови зростання авторитету викладача ВНЗ. До них належать: достойна оплата праці; зменшення педагогічного навантаження; реальні та продуктивні заходи щодо оздоровлення викладача на рівні області, міста, району; розширення його інформаційної культури, світогляду, в тому числі за фахом; створення умов за місцем роботи для пристойного зовнішнього вигляду (консультації та послуги модельєрів, перукарів, візажистів тощо).

Література

1. Андріані І. П. Висоти ставлення авторитету вчителя / І. Андріані. — 2001. — № 8. — С. 2.
2. Болотін Ю. П., Окса М.М. Лекції з історії педагогіки України. — Мелітополь, 1996. — 254 с.
3. Ісаєв І. Ф. Професійно-педагогічна культура викладача. — М. : Видавничий центр «Академія». — 2002. — 208 с.
4. Кондратьєва С. Н. Понимание учителем личности учащегося / С. Кондратьєва // Вопросы психологии. — 1980. — №5.
5. Кондратьєв М. Ю. Взаємозв'язок авторитету особистості і авторитету ролі вчителя // М. Кондратьєв. — 1987. — № 2. — С. 99.
6. Кузьміна Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии их оценки (Методы системного педагогического исследования) / Под. ред. Н. В. Кузьміна. — Л., 1980.
7. Кузьмін Е. С. Основы социальной психологии // Е. Кузьмін Л. — 1967.
8. Станнік М. І. Професійні здібності педагога. — М., 1998. — С. 113-115.
9. Шерхович Ю. А. Возможные сопутствующие эффекты массовых информационных процессов и их социально-психологическая значимость. Прикладные проблемы социальной психологии / Под ред. Шороховой Е.В., В. П. Левкович. — М., 1973.
10. Ягупов В. В. Педагогіка — навчальний посібник. — Київ, 2002.

Abstract. *The teacher's authority strengthens the influence on the audience. But the authoritative teacher mustn't only rely on the influence of his role status. The authority should be invigorated and kept up by scientifically based psychological and pedagogical ways.*

The aim of the research is to find out the most urgent problems of forming and strengthening of the high school teacher's authority.

Formation of the teacher is first of all his formation as a personality and only than as a professional worker who has special knowledge in definite sphere of pedagogical work. The teacher's work is versatile, humane and substantive. It needs a well-grounded preparation and has a lot of dimensions.

Modern researches [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8] deal with the changes in human mind about authoritative teacher: the part of personal efforts increases in authority's keeping up and the contribution of role status in the authority decreases.

We have carried out the questioning in order to define the urgent problems of forming and strengthening of the high school teacher's

authority. 300 university teachers took part in it. There are the questions of the interview: 1. What teacher's actions can: a) help to strengthen the authority; b) help to decrease or waste the authority? 2. What teacher's qualities can help to strengthen his authority? 3. How did your notion about the ideal teacher change during your work at the university? 4. What impartial difficulties in strengthening of the teacher's authority can you define?

Students were polled too. They determined the following features of the authoritative teacher: high intellectual level, wide erudition and deep knowledge of his subject; moral culture, intelligence and ability to emotional cooperation; ability to account, professional honesty and human conscience.

Students' requirements to their teachers are: pedagogical tact, professional qualities in activity and behavior, impartiality and fairness in putting marks.

To become more professional teacher should study the best foreign and domestic experience, use the Internet, become acquainted with new technologies, etc.

ГЕНЕЗИС ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІЗНИХ ВИДІВ МИСЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

УДК: +59.955+053.6

Іванюта О. В.,

Яницька О. Ю.

На основі аналізу наукової літератури визначається місце та роль візуального мислення в системі мисленнєвої діяльності. З цією метою аналізуються різні класифікації видів мислення: розвиток мислення як тріада; розвиток мислення, який розглядає класична психологія; паралельний розвиток різних видів мислення тощо. Візуальне мислення розглядається як найбільш високий рівень розвитку наочних форм мисленнєвої діяльності. У статті зроблено висновок про те, що одним із найбільш суттєвих показників сформованого продуктивного мислення є взаємодія наочних і вербально-логічних компонентів при високому рівні розвитку кожного з них.

Ключові слова: мислення, наочно-дійове мислення, образне мислення, наочно-образне мислення, словесно-логічне мислення, продуктивне мислення, візуальне мислення, креативність, актуалізація образів.

According to the scientific literature the place and the role of visual thinking in the system of cognitive activity is determined. Thus, different classifications of thinking are analyzed: cognitive development as a triad; the development of thinking, which is considered in the classical psychology; the parallel development of different kinds of thinking, etc. Visual thinking is regarded as the highest level of the development of visual forms of mental activity. The article confirms that one of the most